

komunističkog društva kada 1956. umire u posvemašnjem siromaštvu i posljedni od Mihaloviča na hrvatskom tlu.

Obadva Horvatova teksta ponovno je za objavljivanje vrlo stručno pripremila prof. dr. Mira Kolar-Dimitrijević. Ona je na kraju knjige pridodala bogati informativni dodatak »Prilog biografiji Josipa Horvata, povjesnika i novinara« i širi »Izbor iz bibliografije Josipa Horvata« (137.–150.). Autorica je, što baš i nije običaj naših priređivača, ponudila u pogovoru kritički presjek, ukazujući na realnu činjenicu da se Horvat u većini svojih djela »uvijek nastojao prilagoditi situaciji«.

Lakoća Horvatova pera vješto nas je uvela u bogati svijet političke povijesti Hrvata. Istodobno ovo djelo pokazuje kako su liberalni hrvatski intelektualci shvaćali povijesnu zbilju. Horvat je darovao knjigu koja ima svojih vrijednosti. Na nama je da ju dalje komentiramo i nadopunjujemo autorova stajališta.

Stjepan Matković

LYDIA SKLEVICKY, Konji, žene, ratovi. / Odabrala i priredila Dunja Rihlman Auguštin / Ženska infoteka, Zagreb, 1996, 311 str.

Ovaj izbor radova L. Sklevicky (1952.–1990.) reprezentativan je iskaz o njejoj osebnosti, imaginaciji i radišnosti u toku petnaestogodišnjeg javnog djelovanja kao povjesničarke, sociologinje, etnologinje – i feministkinje. Posebno je vrijedan njen pionirski doprinos u istraživanju povijesti ženskog pokreta na ovim prostorima, kako onog »građanskog«, tako i »proleterskog«. Kritički analizirajući ovaj drugi uspela je, kako to navodi i priređivačica njenih radova D. Rihlman Auguštin, »proniknuti u metode i političke pritiske kojima se jugoslavenska 'revolucija' služila: deklarativno zastupajući kulturnu i društvenu mijenu i 'oslobodenje žene', tijekom gotovo pola stoljeća mobilizirala je žene i uz pomoć 'njihove' organizacije političkim elitama osiguravala podršku, tj. moć.« (7.–8.)

Zalažući se za novu povijesnu disciplinu – historiju žena, autorica u članku *Konji, žene, ratovi, itd.: Problem utemeljenja historije žena u Jugoslaviji*¹ (13.–24.) izlaže osnovne odrednice kritičkog pristupa »iz ženske perspektive« spram tradicionalne povijesne znanosti. Učiniti žene vidljivima – prvi je zahtjev tog pristupa koji stavlja u pitanje već uobičajeni odnos općeg i posebnog u hijerarhiji relevantnosti pisanja povijesti. Jer, sve što je poznato o iskustvima žena u prošlosti, posredovano je refleksijama muškaraca i vrijednosnim sustavima koje oni definiraju. Drugo temeljno uporište polazi od tvrdnje da se »općoj povijesti« trebaju postaviti nova pitanja, odnosno postojećim općim kategorijama potrebno je dodati i neke nove, one »iz ženske perspektive«: reprodukciju, seksualnost, žensku svijest i dr. Time bi se prevladala umjetna granična crta koja odvaja (muški) prostor javnosti i (ženski) prostor privatnosti. Otvaranju novih pitanja – koja se postavljaju, naravno, i svim »starim« izvorima, jer oni sadrže dovoljno obavijesti o životu žena – pogodovali su američka »nova socijalna historija« i utemeljenje ženskih studija.

¹ Objavljeno u zborniku *Žena i društvo. Kultiviranje dijaloga* /uredila L.S./, Sociološko društvo Hrvatske, Zagreb 1987. (Prvotna verzija napisana za britanski časopis *History Workshop News-letter*, Oxford).

Uvođenje analitičke kategorije roda pomoglo bi da se najzad sučeli i upoređi povijesne žene i muškarce u pojedinim povijesnim periodima – a čemu nije, po autorici, dotada bio dorastao niti jedan postojeći historiografski okvir (16.).

O »nevidljivosti« žena u povijesti južnoslavenskih prostora prvi put se progovorilo izvan profesionalnih povijesnih krugova – u sociološkim i feminističkim krugovima osamdesetih godina. Koristeći kvantitativna istraživanja slikovnog materijala, roda osobnih imenica, te frekvenciju uloga u kojima su prikazane slike i imenice u nekim udžbenicima povijesti osnovnih škola u tadašnjoj SRH (analiza Rajke Polić) te prisustvo žena u povijesti u razdoblju 19.–20. stoljeće u srednjoškolskim udžbenicima na razini Jugoslavije (analiza Andreje Feldman), autorica je iznijela zanimljivu interpretaciju. Muškarci se pojavljuju najčešće u ulozima vojnika, te potom kao istaknuti političari i umjetnici, žene uglavnom kao seljanke ili u vidu ženskih simbola (sloboda, majčinstvo), djeca vizualno i tekstualno s ženama, a od prikazanih životinja dominiraju konji – »vjerni pratioci muškaraca u ratovima« (18.). Također, to što se od ukupno 11 spomenutih žena, po tri mogu identificirati kao žrtve nasilja i aktivistice antifašističkog pokreta i dvije kao vladarice, sve to po L. Sklevicky govori u prilog tezi o »mitu sveprožimajućeg patrijarhata« (19.). Kako je to moguće u društvu koje se poziva na ravnopravnost žena i posebno njihove »revolucionarne zasluge«, pita se ona i mogući odgovor pronalazi u onom što Hobsbawm zove »izmišljanjem tradicije«. U ovom slučaju radi se o nastojanju da se na razini ideologije, ali i znanosti dokaže integriranost žena u tzv. revolucionarnu tradiciju i time ustoliči teza da žene nikada i nisu imale problema u borbi za svoje mjesto u njoj – iako po autorici i površnji uvidi govore suprotno. Redukcija »ženskog pitanja« na »ljudsko« odnosno »društveno pitanje« ideološki je uvjetovana, jer po autorici »autonomija subjekta istraživanja često se pokazuje kao potencijalna opasnost od autonomnog političkog subjekta« (20.). Istog porijekla jest i odnos spram feminizma kao isključivo »buržoaskog« fenomena, iako, tvrdi L. Sklevicky, njena istraživanja pokazuju da je u autoritarnoj i nerazvijenoj državi kakva je bila predratna jugoslavenska kraljevina dolazilo do znatnog preklapanja dobro artikuliranog i ne tako ekskluzivnog buržoaskog feminističkog pokreta sa zahtjevima tzv. proleterskog ženskog pokreta. I dalje: »Riječju, moja je analiza nevelikog korpusa historiografske literature o tom predmetu ukazala na činjenicu da su do sada povjesničari započinjali istraživanja kako bi potvrdili (a ne kako bi stavili u pitanje) ideološke zaslade totalnog osporavanja feminizma koje su funkcionirale u različitim povijesnim uvjetima.« (21.) Naglašavajući potrebu konstituiranja nove povijesne discipline – historije žena i u tadašnjim uvjetima, autorica zaključuje ironijom, koja je jedno od obilježja njenog stila: »Bilo bi to vrijedno pokušaja, već i zbog toga, što je nepobitna činjenica da žene u jugoslavenskom društvu čine (nešto veću) polovicu stanovništva, a i zbog toga što su oduvijek brojem premašivale konje.« (22.)

U radu *Antifašistička fronta žena; Kulturnom mijenom do žene »novog tipa«*² (25.–62.) razmatraju se uloga i djelatnost ove organizacije koja je osnovana tokom rata od strane Komunističke partije. Istraživanje je usmjereno istodobno na organizacijsku razinu kao i na interesnu dimenziju utemeljenja, što znači da se uloga AFŽ-a u ratu promatra kao mjesto moguće djelatne artikulacije i ostvarenja kulturne emancipacije žena. Već na početku uočava se dvojnost uloge i utemeljenja ove organizacije, što će neprestano imati reperkusije u njenom djelovanju. Iako su rijetki partijski dokumenti načelnog značaja nastali u toku rata, a koji bi govorili o ciljevima i motivima osnutka – odnosno priznavali potrebu ostvarenja ravnopravnosti žena i muškaraca, ipak je uočljivo, smatra autorica, da je postojala svijest o odnosu spolova kao društvenom odnosu posebne vrste. (26.) Ali, u tom kontekstu, problem je bio što politička elita nije razgraničavala političku emancipaciju kao akt političke volje od kulturne emancipacije kao

² Tekst objavljen u časopisu *Gordogan*, sv.I–IV (siječanj–travanj) 1984/br. 15–16, 73.–111., predstavlja dio magistarskog rada »Žene i moć – povijesna geneza jednog interesa«, obranjenog 1984. na Filozofskom fakultetu u Zagrebu.

procesa, te se i moglo dogoditi da se ostvarenje političkih ciljeva protumači svršetkom tog procesa – i time zatvori mogućnost integracije žena u cjelokupni javni život. Razloži ovoj, ali i drugim dvojnostima, koje autorica neprestano uočava u analizi izvora, ideološke su i političke naravi. U političkim dokumentima ravnopravnosti žena ne pristupa se kao motivacijskoj vrednosti odnosno pokretaču djelovanja žena, nego se ona tumači »rezultatom narodnoslobodilačke borbe« i sl., što po L. Sklevicky znači da parole o ravnopravnosti imaju tek važnost u političkoj mobilizaciji. (29.) Na primjere diskriminacije žena u vojnim jedinicama, partijskim organizacijama ili organima vlasti AFŽ je, smatra ona, trebao reagirati isticanjem interesne dimenzije svoje organizacije (borba za ravnopravno uključivanje žena u politički život). Ali, kako ta organizacija nije bila samostalna u svom radu, nego dio pokreta u kojem se »žensko pitanje« svodilo na »klasno pitanje«, svako autonomno nastupanje bilo je podvrgavano kritici – jer je jednim legitimnim tumačem interesa i ciljeva smatrana isključivo Komunistička partija. U njoj pak samoj, smatra autorica, teza o ravnopravnosti žena bila je upitna, jer je bilo općeprosireno podcjenjivanje organizacije AFŽ-a, te rasprostranjene čak i predrasude prema ženama. Osobito je bilo otpora uključivanju žena u vojne formacije, a ukoliko ih je tamo i bilo, dodjeljivani su im tzv. ženski i niži poslovi: kako to bilježi i sama građa (radovi na spremanju hrane, održavanju higijene, pranju odjeće, pomoć u bolnicama i sl.).

U najboljim slučajevima, i kada su prihvaćene, prema njima i dalje opstoji diskriminacijski odnos, jer o ženama, kaže L. Sklevicky, »koje stupaju rame uz rame s muškarcima govori se simboličkim predodžbama u muškom rodu.« (40.) Sumirajući djelatnost AFŽ-a u toku rata, autorica ocjenjuje da je ova organizacija ostvarila svoju adaptacijsku funkciju, odnosno pomogla je da žene kao grupa bez iskustva u tzv. muškim sferama (politika, vojska) zakorače i u taj prostor, ali nije obavila onu važniju – integrativnu, koja bi rezultirala stvarnom ravnopravnošću (41.). U radu se analizira kakva je sudbina tradicijskih vrednota u novom kontekstu, posebno odnos prema tradicijskim ženskim ulogama: ženski poslovi, požrtvovnost, pijetet, identifikacija sa slabijima, uloga majke, poimanje ženske časti i sl.

Pomnim istraživanjem dokumenata autorica je došla do sljedećih zaključaka: u političkim govorima elite AFŽ se doživljava kao »pomoćna snaga NOP-a«, te su i poslovi koje ona obavlja tretirani kao oni niže vrste, jer su u gradaciji političkog pregalaštva oni daleko iza ugleda boraca i političkih aktivista; ženske osjećajne kvalitete se usmjeravaju u socijalizaciju djece, osobito u razvijanje mržnje spram neprijatelja. Posebna počast iskazuje se majkama palih boraca. Zatim, »atak na čast žene pojavljuje se ovdje kao motivacija za borbu protiv okupatora« (43.) jer je prisutno simboličko izjednačavanje tijela žene sa domovinom, »koja se često metaforički izjednačava s majkom.« (44.) Svoju ulogu AFŽ je vidio i kod »preodgoja« onih žena koje, družeći se s »neprijateljem«, gaze svoju osobnu, ali i »svoju nacionalnu čast« (44.). Analiza ovog pitanja zaključuje se na sljedeći način: »Iz podosta je primjera vidljivo da se ne nastoji na promjeni tradicijskih vrednota, već je naglasak na njihovoj modifikaciji u odnosu na novi kontekst / povijesni trenutak. Tradicijske 'ženske vrednote' ne bivaju osporene niti integrirane u neki novi vrednosni sustav, već se njihov emancipacijski naboj u prvom redu očituje u funkciji korisnosti za širenje i jačanje NOP-a.« (47.)

Istražujući kakav je odnos prema instituciji porodice, autorica uočava da se u dokumentima AFŽ-a stvarna obitelj često podvrgava kritici jer priječi aktivnije uključivanje žena u politiku, ali se istodobno i afirmira iz političkopropagandnih razloga (suzbijanje »neprijateljske propagande« da partizani ruše brak i porodicu po ugledu na Sovjetski Savez). U dokumentima tog vremena, po L. Sklevicky, kada se govori o obitelji, uglavnom se misli na majku i djecu, dok očeva u toj konkretnoj porodici nema. Tu ambivalentnost ona iščitava iz shvaćanja o tzv. metaforičkoj porodici u kojoj »atributi istinske ljudske zajednice pridaju se pokretu, odnosno njegovom najširem organizacionom obliku – Jedinstvenoj narodnoslobodilačkoj fronti.« (48.)

Dakle, u stvarnoj obitelji žene trebaju za sebe izboriti ravnopravnost i osobito pravo na politički identitet, dok u ovoj imaginarnoj »one su djeca – politički subjekti u

nastajanju. Da li će ta prava u punoj mjeri ostvariti, da li će doista stasati u 'punoljetne' političke subjekte, moći će se ustanoviti tek nakon povratka oca na porodičnu scenu bilo u liku konkretne osobe, ili u liku autoriteta države.« (50.)

Kroz napise u listu »Žena u borbi« autorica je pokušala otkriti koja su to obilježja »žene novog tipa«. U političkoj retorici tog doba uglavnom je to ona koja »više nije zatočnica kuće«, nego žena koja »javno govori, čita, piše« itd. Da bi se to ostvarilo – ali ne na uštrb porodice, čija se važnost naglašava, potrebno je ostvarenje nekih socijalnopolitičkih mjera: zaštita trudne žene i majke, zaštita djeteta te osposobljavanje žene za stručni rad. Po L. Sklevicky, te mjere »jedini su konkretni akcioni program za rješavanje 'ženskog pitanja' objelodanjeni u ratnom periodu.« (51.) S posebnom pažnjom analizirani su govori visokih predstavnika nove vlasti Vladimira Nazora i Svetozara Rittiga. Iz njih se osobito jasno vidi, smatra L. Sklevicky, da je pojam »nove žene« ustvari politički termin funkcionalno vezan uz političke i mobilizacijske ciljeve vlasti. Već naglašavana dvojnost oko uloge ove organizacije i odnosa prema »ženskom pitanju« dovela je do toga da se legitimitet »nove žene« tražio daleko u povijesti pa i u mitovima (Nazorov govor »Od amazonke do partizanke«), te sljedstveno tomu i do političke konstatacije da osvajanjem političke vlasti »žensko pitanje za nas je riješeno.« – V. Nazor (53.)

*Emancipacija i organizacija. Uloga Antifašističke fronte žena u postrevolucio-namim mijenama društva i kulture (NR Hrvatska 1945–1953)*³ (63.–152.) jest rad koji je svojim opsegom i istraživačkim rezultatima sinteza višegodišnjeg rada L. Sklevicky na proučavanju povijesti ženskog pokreta na ovim prostorima. Uz kritički osvrt na postojeću literaturu, te opsežna pristupna razmatranja izložen je organizacijski aspekt razvoja AFŽ-a, dok planirana poglavlja o odnosu ove organizacije i Komunističke partije i posebno njihovom sučeljavanju, kao i odjeljak o AFŽ-u kao »kolektivnom davatelju usluga« nisu, nažalost, dovršena.

Konstatirajući »nevidljivost« žena kao povijesnih subjekata u kolektivnom sjećanju i u povijesnoj znanosti, autorica osobito naglašava da je za raspoznavanje javnog / političkog djelovanja žena potreban odklon od dominantnih paradigmi historiografije. Prema njoj, i najveći dosezi domaće političke povijesti »široke su panoramske freske: povijesna pozornica osvijetljena je bengalskom vatrom revolucije, a po njoj defiliraju – padaju ili se uzdižu – 'bića klase', snage reakcije i napretka... Dramske zaplete potiču 'objektivna nužnost' ili 'zakonomjernost društvenog razvitka'... To je povijest bez čovjeka. 'Ljudi' se i u takvoj povijesti ponekad javljaju – velike ličnosti, vođe naroda, heroji, genijalni učitelji, revolucionari i vojskovođe, ili pak pali anđeli izdaje. Muškarci.« (64.)

Nasuprot pozitivističkim paradigmama u pristupu prošlosti, L. Sklevicky zagovara jedan dinamički istraživački model, utemeljen interdisciplinarno. Takav, komunikacijski nacrt predstavlja kombinaciju različitih postupaka i disciplina: sukladno razini razmatranja (AFŽ u povijesnom kontekstu, odnos AFŽ-a i okružja, AFŽ kao sustav) i određenoj teorijskoj vizuri (povijest, sociologija, etnologija) rabe se adekvatni pristupi (socijalna historija, povijest roda / žena, analiza društvene mreže, sociologija društvenih odnosa, folkloristika, proučavanje rituala). U radu je dan opsežan pregled razvoja ženskog pokreta na južnoslavenskim prostorima od njegovih početaka (prva ženska organizacija u Hrvatskoj, i na cijelom prostoru, osnovana 1855. u Zagrebu, bila je Gospojinski odbor za održavanje pjestovališta), te izvršena njegova tipologija. Samostalne ženske organizacije većinom su bile oblik socijalizacije tradicionalnih ženskih uloga i u načelu apolitične, dok su heteronomne ideološki određene i upućene kao »pridruženi« član nekog šireg pokreta na promjene unutar ili protiv nekog sustava. (76.–77.) Od-

³ Nedovršena doktorska disertacija, nacrt koje je prihvaćen na Filozofskom fakultetu 1988., objavljuje se prvi put u cijelosti (poglavlje o metodološkim pitanjima tiskano je u časopisu *Kruh i ruže*, treći broj, Zagreb, zima / proljeće 1995, 4.–12.).

ređeno približavanje tzv. građanskog feminizma i proleterskog pokreta bilo je uoči drugog svjetskog rata u zahtjevu za politička prava žena. Razmatra se i položaj žene u Kraljevini Jugoslaviji u svim područjima pravne regulacije; gdje je evidentna neravnopravnost. »Jedini izuzetak predstavlja krivično pravo u kojemu je u osnovi žena bila izjednačena s muškarcem: imala je deliktnu sposobnost i odgovarala je za krivična djela pod istim uvjetima.« (88.) Za zakonodavstvo nakon 1945. autorica kaže da i pored svih političkih proklamacija predstavlja »implicitni društveni konsenzus o spolnoj podjeli rada. Mjesto realizacije žene prvenstveno je percipirano u okvirima porodice, dok je mjesto muškarca 'van kuće'.« (90.) U radu se navodi niz statističkih pokazatelja iz kojih se može očitati položaj žene u biološkoj, privrednoj, socioprofesionalnoj, obrazovnoj strukturi društva uoči i poslije drugog svjetskog rata, te upoređuju neki od tih podataka s onima u drugim europskim državama.

Istražujući organizacijsku strukturu AFŽ-a L. Sklevicky uspostavlja tri modela: za »odgojni« model (1945.–1947.) kaže da se pokazao »efikasnim za onaj tip mobilizacije žena koji je vodio instrumentalizaciji tradicionalnih ženskih funkcija« (karitativni rad – socijalne akcije i rad za lokalnu zajednicu – obnova). (122.) Ogroman doprinos žena u obavljanju ovih poslova, te razgranat profesionalni aparat organizacije bili su dobra pretpostavka za njenu autonomnost, međutim je politička odluka o podređivanju Narodnoj fronti uništila te šanse. Za vrijeme postojanja »direktivnog« modela (1948.–1949.) potpuno je nestala interesna dimenzija u radu AFŽ-a, ona postaje tzv. sektor partijskog rada, tj. dio ideoloških aparata države. U političkoj retorici prevladava fraza da žensko pitanje ne postoji, nego da samo postoje pitanja koje rješavaju žene. Za »dualistički« model (1950.–1953.) karakteristična je nejasnoća koja postoji kod političke elite o ulozi jedne takve organizacije kao što je AFŽ. U tom periodu sukobljavaju se kritike »specifičnih« problema kojima se ona bavi te istodobno i afirmiraju isti u naglašavanju potrebe ostvarivanja »osobnih« interesa članica. (Formiranjem Saveza ženskih društava 1953. kao nepolitičke organizacije bit će razriješena ta koncepcijska proturječnost.)

U drugom dijelu knjige pod naslovom *Od antropologije žene do političke antropologije* (155.–208.) sabrano je više radova koji se bave kritikom suvremenih etnoloških paradigmi, posebno onih koji se tiču pristupa ženi. I ovdje, naravno, autorica zagovara nužnost »ženske perspektive«. U članku »Izmišljanje tradicije: dan koji sviće nadom« (171.–174.), napisanom 1988., kritički se progovara o slavljenju 8. ožujka kao »socijalističkog ženskog dana«. Objelodanjene su sve nejasnoće i teškoće koje su pratile pokušaje utemeljenja Dana žena početkom stoljeća, kojim se htjelo upozoriti na nastojanja radnica da se ravnopravno uključe u organizacije radničkog pokreta, te njegov razvoj, pri čemu je s vremenom u mnogim sredinama njegovo obilježavanje dobivalo vidove potpune vulgarizacije. »Stvarajući vlastitu tradiciju 8. ožujka svaka je sredinama uzimala sastojke prema potrebama i mogućnostima vlastite kulture« – pri čemu se nije uvijek radilo o svjesnom falsificiranju povijesne istine, nego se »izmišljanje tradicije 8. ožujka oslanjalo na tradicije što su ih žene ostavljale tek u procjepu između borbe i mučeništva. Dok su na Zapadu aktivistkinje novih feminističkih pokreta pokušale same proizvesti nove scenarije njegova obilježavanja, u nas su se odmicanjem od revolucionarnog razdoblja osmomartovske proslave stapale s pučkim tradicijama Majčinog dana. Takva redukcija prvobitno 'socijalističkoga ženskog dana' upozorava na bolnu očiglednost toga što su i istinska (ne samo formalna) ravnopravnost i nadnacionalna solidarnost žena još i danas utopija.« (173.)

U raspravi »Nova Nova godina: Od 'Mladog ljeta' k političkom ritualu« (175.–188.), napisanoj također 1988., L. Sklevicky je istraživanjem povijesnih izvora nastojala ustanoviti što je prethodilo i uzrokovalo uspostavu »socijalističke« Nove godine, kojim se političkim strategijama u tom slučaju koristila nova vlast nakon 1945. u postizanju ciljeva »kulturne revolucije«, te čemu je trebao poslužiti novoustoličeni »sekularni politički ritual«. (177.) Na relevantnim povijesnim izvorima istražen je odnos vlasti prema slavljenju Božića u razdoblju 1945.–1948. te rekonstruiran političkomobilizacijski

proces u »proizvodnji« Nove godine kao »socijalističkog praznika« u godinama 1948.–1950. Prema autorici, »slučaj izгона Božića iz javne sfere označio je i afirmaciju jednog drugog tipa monopola. Naime, proizvodnja značenja / simbola jedna je od centralnih prerogativa društvene moći. Svi drugi konkurentski proizvođači morali su odstupiti. Sam Božić je, unatoč svojoj 'civilizacijskoj' / tradicijskoj dimenziji, ipak potpadao pod nadležstvo jedne dobro organizirane hijerarhije s tisućljetnom tradicijom, koja je u tadašnjem političkom trenutku bila percipirana kao potencijalno najtvrdokornija opoziciona snaga poretka. Potkraj 1947. dovršena je konsolidacija revolucionarne vlasti, čime su svi dotadašnji 'kompromisi' mogli biti anulirani.« (180.–181.) Kao idealni medij u ustoličenju novog praznika politička elita je iskoristila AFŽ, odnosno njenu sekciju »Majka i dijete«, jer je AFŽ tada bila najmanje politizirana organizacija koja se već dokazala u nizu akcija kojima su rješavana razna praktična pitanja. I nakon svih političkih i konceptualnih nejasnoća prvih godina o oblikovanju novog praznika, ipak je jasnom bila njegova uloga – potiskivanje i suzbijanje značenja vjerskih praznika.

Treći dio knjige *Ženska povijest* (211.–292.) predstavlja izbor iz publicističkog i prevoditeljskog rada L. Sklevicky. Tu se posebno ističu radovi o ženama koje su »iskoračile u povijest« – u oblasti politike i znanosti, prilog o počecima hrvatskog feminizma (portreti Dragoje Jarnević, Marije Jurić Zagorke i dr.), članak o uglednim Hrvatima u emigraciji, kao i polemički prilozi iz »ženske perspektive«, vezani uz aktualna zbivanja u društvu, tiskani u razdoblju 1987.–1989. u zagrebačkoj reviji *Svijet*. Knjiga sadrži i bilješke D. Rihtman Augustin o radovima koji su objavljeni (293.–294.), pregled citirane literature (295.–302.), te bibliografiju radova L. Sklevicky koju je načinila Anamarija Starčević Štambuk (303.–311.).

Katarina Spehnyjak

HRVATSKI DOMOLJUB JOSIP JURAJ STROSSMAYER. OGLEDI, izdanje Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, uredio Ivo Padovan, Zagreb, 1995., 309 str.

Odabrane povijesne oglede o Josipu Jurju Strossmayeru (1815.–1905.), nedvojbeno jednoj od najjemenitnijih ličnosti hrvatskog crkvenog, političkog i kulturnog života druge polovice XIX. stoljeća, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti objavila je u povodu 180. godišnjice njegova rođenja, 90. obljetnice smrti i 145. obljetnice biskupskog ređenja. Namijenivši im zadaću upoznavanja hrvatskog čitateljstva sa zamislama i postignućima svoga utemeljitelja i prvoga pokrovitelja, ujedno ih je zamislila kao apologiju – obranu tog velikog crkvenog velikodostojnika, političara, utemeljitelja središnjih hrvatskih znanstvenih i kulturnih institucija od prijašnjih i sadašnjih objeda.

Na mogućnost izbora ogleada uvelike je utjecala činjenica da su službena propaganda i pseudohistoriografija monarhističke i komunističke Jugoslavije režimsku protuhrvatsku politiku prikazivale kao posljedicu ostvarenja Strossmayerovih zamisli. Posljedica nametanja takvog interpretacijskog okvira bilo je sužavanje mogućnosti znanstvenog pristupa u istraživanju Strossmayerova života i djela, napose u hrvatskoj historiografiji, koja se najvećim dijelom odnosila oprezno prema onomu što je režim tendenciozno slavio i uzdizao. Uglavnom u tomu valja tražiti i objašnjenje za činjenicu da, unatoč opsežnoj bibliografiji radova o Strossmayeru, do danas nije napisana monografija o njemu, koja bi imala karakter stručnoga znanstvenog djela.